

‘De wereld van Luthers liederen’
smaakt naar meer

‘DE WITTENBERGSE NACHTEGAAL’

In mei 2014 verscheen het boek ‘De Wittenbergse nachtegaal; de wereld van Luthers liederen’, dat geschreven is door Ed Kooijmans. De titel die bijna verleidt tot het lezen van dit boek. Toen ik dit boek zag, dacht ik: ‘dit smaakt direct naar meer’. Wie op zoek is naar een overzicht van Luthers activiteiten op het gebied van de kerkmuziek komt in dit boek ruimschoots aan zijn trekken.

Eerder is er, hoewel wel losse artikelen gewijd zijn aan bepaalde aspecten van de thematiek of aan bepaalde liederen, geen afzonderlijk boek verschenen waarin een totaaloverzicht van Luthers liederen beschreven wordt en waarin deze worden geplaatst in een historische context. In deze boekbespreking geef ik achtereenvolgens aandacht aan: historische achtergrond van Luthers liederen, musicaal talent in dienst van de theologie en relevantie van Luthers liederen anno 2015.

Historische achtergrond van Luthers liederen

In de jaren 1523-1526 legde Luther de basis voor veranderingen in de liturgie. Hij publiceerde twee geschriften, getiteld *Von der Ordnung des Gottesdienstes in der Gemeinde* (1523) en *Formula missae et communionis pro ecclesia Wittembergensi* (1523). In het eerste

geschrift stelt hij drie misstanden aan de kaak:

1. Gods Woord wordt verzwegen doordat er enkel in het Latijn wordt gezongen en niet wordt gepreikt
 2. Fabels, leugens en legenden nemen de plaats in van Gods Woord
 3. Geloof in Christus ‘ offer is verdwenen, omdat goede werken op deze plaats staan
- Verder stelt hij vast, dat er in de weekdiensten ‘s morgens uit het Oude Testament en ‘s avonds uit het Nieuwe Testament wordt gelezen. Op de zondagen wordt er ‘s morgens uit de evangeliën gepreikt en ‘s avonds uit de brieven.

In dit eerste geschrift benoemt hij tevens wie er tijdens de dienst uit de Bijbel mag lezen. Het mag door een schooljongen gedaan worden, schrijft hij. Hieruit blijkt, dat het voor Luther belangrijk is dat werkelijk iedereen uitgenodigd wordt om de Heere Jezus na te volgen en te dienen. Dit aspect komt in vrijwel ieder lied van Luther aan de orde.

In het tweede geschrift stelt Luther dat de naam ‘mis’ gehandhaafd blijft. Hij wil wel aanwijzen hoe de Mis op de goede manier kan worden gebruikt. Elk offerkarakter is de Mis ontnomen. Hieruit blijkt dat Luther geen radicaal wenste te zijn, maar een hervormer.

Luther wilde niet overhaast handelen. Vervolgens beschrijft hij de indeling van de Mis en voert hij het pleit voor het zingen in de volkstaal. Immers, de Mis werd nog in het Latijn bediend. Deze gezangen in de volkstaal konden de plek innemen van (latijnse)

misgezangen, die toen nog enkel door een koor werden gezongen.

Muzikaal talent in dienst van de theologie

Nu dan die nachtegaal... Waar wordt Luther met die vogelnaam aangeduid? Het wordt helemaal spannend als we in dit boek lezen, dat Luther met nog een vogelnaam wordt aangeduid, namelijk een zwaan. De nachtegaal, zo beschrijft Ed Kooijmans, wordt voor het eerst op Luther toegepast in 1523.

Hans Sachs, een bekende volksdichter uit Neurenberg, maakte een lied met de titel ‘Die Wittenbergisch Nachtigall’. Het lied beschrijft het feit, dat Luther de paus van Rome bestrijdt en dat er een opwekking in de lucht zat. In dezelfde zomer als waarin Luther zijn eerste lied maakte, werd door Hans Sachs dit lied gedicht. Hans Sachs kan daarin niet Luthers dichterlijke gaven bedoeld hebben. Wel heeft hij het oog op het algehele optreden van Luther.

Er breekt een nieuwe tijd aan, dat is het gevoel wat zich van velen meester maakte. Luther heeft daarentegen zichzelf geassocieerd met een uitspraak van Johannes Hus, die op het concilie van 1415 te Constanz op de brandstapel stierf.

Hus, wiens naam ‘gans’ betekent, zei daar: ‘U braadt nu een gans, maar over honderd jaar zal uit mijn as een zwaan opstaan, die gij niet zult kunnen braden.’ Luther was ervan overtuigd, dat Hus dit over hem geprofeteerd had. Verder is de zwaan in de

westerse cultuur het zinnebeeld van de dichter.

Kooijmans bespreekt bij alle liederen de historische achtergrond, geeft een uitleg van de tekst en van de compositie. Daarbij verwijst ieder hoofdstuk naar het tweede deel van het boek. Daar zijn alle teksten genoemd, voorzien van een vertaling en een melodie. Luther gaat vaak creatief te werk en hij doet de naam ‘zwaan’ daarom eer aan.

Tijdens lezing van het boek viel mij op dat bij vrijwel alle liederen de melodie de tekst versterkt en andersom. Er is sprake van een grote innerlijke samenhang tussen melodie en tekst. Heel duidelijk blijkt dit bijvoorbeeld uit het eerste lied wat Luther geschreven heeft, te weten: ‘Ein neues Lied haben an’.

Hij schreef dit lied naar aanleiding van de dood van Johannes van Essen en Hendrik Voes, die op de Grote Markt van Brussel op 1 juli 1523 werden verbrand. Dit lied, wat persoonlijk getoonzet is en waarin het trouw zijn aan het Woord van God centraal staat, is geschreven als een ballade-achtig volkslied. Juist als gevolg van deze aansprekende vorm werd het lied als snel geliefd en kon het makkelijk verspreid worden. Tijdens zijn leven stond het lied in vrijwel alle liedbundels.

Relevantie van Luthers liederen anno 2015

Een dichter, dat was Luther zeker. Het boek van Kooijmans is er goed voor om allereerst onder de indruk te komen van dat wat Luther gepresteerd heeft. Wat

heeft hij een werklust gehad: preken, boeken schrijven, reizen, pastoraat en dichten. Beter gezegd: wat een drive ontving hij vanuit de Bron, onze Heere Jezus Christus. Het boek maakt enthousiast om ook zelf zo’n drive te hebben op de plaats waar de Heere God ons stelt.

In de tweede plaats laat het boek Luther zien van een kant waarin hij voor mij nog niet zo bekend was, namelijk als degene voor wie musiceren een pure levensbehoefte was. Het zingen van geestelijke liederen was onderdeel van zijn geestelijke wapenrusting (Efeze 6: 10-20). Dat inzicht heeft mijn leven verrijkt en dat wens ik iedereen toe.

Ten laatste hoop ik, dat dit boek bezinning op gang brengt wat betreft de plaats van de muziek in de eredienst. Voor Luther gold muziek als een vorm van Woordverkondiging. De apostel schrijft immers in Kol. 3: 16 ‘Laat het Woord van Christus in rijke mate in u wonen, in alle wijsheid; onderwijs elkaar en wijs elkaar terecht, met psalmen, lofzangen en geestelijke liederen. Zing voor de Heere met dank in uw hart.’ Wordt muziek, zo dacht ik na lezing van dit boek, in een kerkdienst (mainstream gereformeerde gezindte) anno 2015 niet teveel als ‘franje’ gezien?

Dit boek, waarin ik slechts drie drukfouten heb kunnen opmerken en waarin alle illustraties de inhoud versterken en omgekeerd, beveel ik aan ieder ter lezing aan!

Theo Vermeer MA is werkzaam als archivaris bij de gemeente Rotterdam en bekleedt diverse nevenfuncties op zijn vakgebied.